

Szabadi Laura

„Hajszálgyökerek”

Magyarok a világban – legendák, kérdések, tények

És ha mégis legenda az egész? De hisz a kérdésnek épp legendabeli része foglalkoztat a „való tényeknél” is jobban. A léleknek az a különös szomja, mely még legendát fakaszt, hogy kielégüljön. Mi ez a szomj, ez érdekel. Úgy érzem, hogy nem rossz szükséglet kielégítése. Mi azért jöttünk ide, mert hitünk szerint valamiféle árvákat, világgá sodródott testvéreket akartunk fölkeresni. Ők meg azért fogadnak szívesen bennünket, mert azt hiszik, létünk legrejtelmesebb kérdését közelíthetik meg egy lépéssel: hogy honnan eredünk, kik vagyunk. Így vegyünk hát valóságnak, mégha legendás is, ezt a helyzetet, mely nem mindennapi kísérletet kínál.

(Illyés: 1971: 241)

Bevezető

A magyarság különlegességéről és egyedülállóságáról számos elmélet, történet szól, s szívesen is hallunk ilyen megállapításokat.¹

„A magyarok az egyetlen nép Európában, akiknek szomszédságában nincsenek genetikai és nyelvi rokonok. A legmagányosabbak ezen a kontinensen... A reménytelen magány hajtja kreativitásukat, alkotóvágyukat és históriájukat. Magyaroknak lenni kollektív örület.” (Koestler, idézi Hegedűs 2003: 165)

Talán éppen ezért a magyarság és őstörténete is tele van különlegességekkel és furcsaságokkal. Több magyarsággal rokonított népcsoport legendájáról lehet hallani: magyarul beszélő indián törzs, ujugurok, magarok stb. Eltévedtem egy olyan honlapra is, ahol a szerzők egyenesen azt állítják, hogy az emberiség „őstörzse” a magyarság, akik a földönkívüliektől fontos információkat kaptak, és mellékesen minden nyelv a magyar nyelvből eredeztethető.² A nyelvünk is egyedülálló, állítólag nehéz megtanulni, ugyanakkor egyike a világon a legtöbb nyelvvel (több mint kétszázal) összehasonlított és rokonságba hozott nyelveknek (Hegedűs 2003).

Nemcsak a magyar őstörténetben és a rokonnyelv-kutatásokban, hanem a külföldi magyarság témakörében is találkozhatunk „csodabogarakkal”.

¹ Nemcsak a magyarok, hanem valószínűleg minden nemzet szeret önmagáról érdekességeket hallani, vagy éppen különlegességei után kutatni.

² www.maghar.hu

Dolgozatom célja, hogy ez utóbbiak közül bemutassak néhányat: a kevésbé ismert magyar szigetekről, illetve a magukat magyar eredetűnek vallott (függetlenül attól, hogy valóban azok-e) közösségekről minél több és pontosabb információt gyűjtsék egybe.

A külföldi magyarság témakörét tehát néhány különleges csoporton keresztül szeretném megvizsgálni. Ilyen például az Afrikában élő **magyarabok**, a franciaországi **Régusse** vagy a törökországi **Macarköy** (Magyarfalva) lakóinak esete. A kiválasztott három csoport közös vonása, hogy a feltételezések szerint körülbelül 500 éve, a török időkben kerültek el, vagy vitték el őket erőszakkal Magyarországról; egyikük sem beszéli a magyar nyelvet; asszimilációjuk előrehaladt és mégis hangoztatják magyar kötődésüket.

A külföldi magyarságot érő asszimilációs változások különböző „magyarsági szinteket” hoztak létre. Az általam vizsgált népcsoportok ezen a skálán egy olyan szélsőséges fokot képviselnek, amelyben a magyarság kritériumai közül szinte egy sem valósul meg (a magyar származás legendáját kivéve), így magyarságuk nagyon könnyen megkérdőjelezhető.

Dolgozatom célja annak bemutatása, hogy ez a sajátos helyzet milyen érveket és ellenérveket szült a magyarabok, a régusse-iek és a macarköyiek magyarságát illetően. Az esetekkel kapcsolatban feltehető az ismert kérdés: „ki a magyar?” mely elvezet a nemzettudat komplex kérdéséhez is.

Adatgyűjtő és rendszerező munkámnak nem feladata a vitás esetek eldöntése, céloom a legendák kialakulásának feltérképezése, az esetek minél sokoldalúbb megismerése, az érvek és ellenérvek teljes körű bemutatása, egy esetleges további kutatás alapjainak lefektetése.

I. A magyarság a világban

A történelmi események következtében rengeteg magyar került a határainkon túlra. Magyarország határain kívül, a közvetlenül szomszédos országokban több mint 3 millióan élnek az 1920. évi trianoni békeszerződés óta. A világ egyéb tájain élőkkel együtt a külföldi magyarok számát összesen kb. 5 millióra becsülik.³ Eszerint tehát minden harmadik magyar a határainkon kívül él. A külföldi magyarság nagyfokú sporaditását jól jellemzi, hogy számos olyan anekdotát lehet hallani, melyek szerint nincs a világon olyan pont, ahol ne élneek magyarok.

A világban élő magyarok lélekszámát azonban pontosan nem lehet meghatározni. Egyrészt, mert a külföldi magyarságot folyamatos asszimilációs hatások érik, melyek nyomán a beolvadás különböző fokaira jutnak. Másrészt a nemzettudat nehezen kvantifikálható emberi magatartás, a demográfusok nem találták ki a statisztik-

³ Forrás: magyarsag.mti.hu

tikailag kimutatható formáját. Így a számos, egymástól eltérő meghatározást és kritériumot használó kutatások alapján különböző becslések láttak napvilágot.⁴

I. 1. Asszimiláció

A 20. század fordulatai magyarok millióit kényszerítették külföldre. A trianoni döntés, a határontúliak beolvásztására irányuló törekvések hatalmas felelősséget rónak az anyanemzetre. A „leszakadt nemzettestek” számontartása, a növekvő asszimilációt mutató adatok mérlegelése és a megfelelő stratégia kidolgozása erkölcsi kötelesség.

A kivándoroltak egy része önként – gazdasági okokból, jobb megélhetést remélve –, más részük kényszerűségből, politikai okokból hagyta el az országot, míg másokat kitelepítettek, vagy elűztek. A magyarok tömeges kivándorlása a történelmi eseményektől függően több hullámban – bizonyíthatóan már több évszázada – zajlott.

A kisebbségi helyzetbe kerültek körében kisebb-nagyobb mértékben elindult a mesterséges vagy természetes asszimiláció, mely a szórványhelyzetben lévőket fokozottabban érintette. A világban élő magyarság létszámát célzó becslések szerint jelentős különbségek vannak a *magyarul beszélők*, és a magukat *magyar származásúaknak* valók száma között. A nyelvtudás olyan jellemző, amely látványosan mutatja az asszimilációt: a kivándorló a magyar egynyelvűséget a nyelvváltás folyamán keresztül felcseréli a befogadó ország nyelvével (Kiss 1995: 200). Felvetődik a kérdés, magyarnak tekinthető-e az, aki nem vagy alig beszél a magyar nyelvet? Ha nemmel válaszolnánk, magyar származásúak tömegét zárnánk ki. Az anyanyelv nagyon fontos, de nem lehet az egyetlen kritérium. Az új hazában született generációk magyarságának jellege teljesen más lehet, mint a magyarországiaké: erős magyar azonosságtudattal rendelkezhet magyarul nem beszélő is. A teljes asszimilációt inkább az azonosságtudat eltűnése jelenti: ha a magyar származás pusztán egyéni – közösségérzet és érzelem nélküli – *eredettudatra* redukálódik (Bodó 2003).

I. 2. Ki a magyar?

A válaszadás nehézsége egyrészt tehát abból adódik, hogy nehéz definiálni a „magyar” kategóriát, azaz hol húzódik a magyar és nem magyar közötti határ, másrészt a tisztázatlan fogalomhasználatból származik. A magyarság fogalma, a magyar nemzet meghatározása és határai tisztázatlanok, és általában a nemzetfogalom is vitatott nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi szakirodalomban is (Füzes 2004, Herman

⁴ Szerzőnként más és más adatokkal találkozhatunk. Szabó A. Ferenc 285 ezerre, Borbándi Gyula egymillió kétszáz-háromszázezerre, a Magyarok Világszövetsége 1 675 000-re (más forrás szerint 2,7 millióra; vö. Trócsányi – Tóth 2002: 315) becsli a Kárpát-medencén kívül élő magyarok létszámát (Nagy 2000: 213-214).

1988). Mi több, a „magyar” kategória tartalmát a történelem is változtatja (Szűcs 1992, Joó 2000). Így tehát nagyon nehéz helyzetben van az, aki a nemzet – egyébként könyvtárnyi – irodalma alapján meg akarja határozni a magyar kategória tartalmát. Dolgozatomnak nem szándéka a nemzet- vagy magyarság-fogalom tisztázása, de a következőkben – a teljesség nélkül – felvillantok néhány értelmezési keretet.

A nemzet fogalmát közös jegyek kiragadásával próbálja a szakirodalom megfoghatóvá tenni. Szokták objektív feltételekhez mérni (közös származás, terület, kultúra, nyelv) melyet szubjektív tényezők is kiegészítenek. Ezek azonban nem zárólagos kritériumok.

Ha a magyarsághoz való tartozást objektív feltételekhez kötjük, nem jutunk előre a kérdés megválaszolásában. Az állampolgárságot nem tekinthetjük fő kritériumnak, hiszen tény, hogy nem minden magyar állampolgár magyar, ugyanakkor kizárnánk azokat a magyarokat, akik a trianoni határok következtében – migrációs mozgás nélkül – veszítették el magyar állampolgárságukat.⁵ A közös földrajzi hely kritériuma ugyanezen indokok miatt vethető el.

A közös származás, a „közös vér” ismérve szintén nem lehet mérvadó.⁶ Egyrészt az – egyébként téves fogalomként használt – „faji” kritérium etikailag elítélendő. Másrészt a genetikai kutatások szerint már a honfoglaló nép is kevert volt, több etnikumhoz tartozott, így „tisztá magyar” kategória talán nem is létezik (Czeizel 1990, Bereczkei 1988).

A közös kultúra és annak hordozója a nyelv mint objektív feltétel szintén nem lehet helytálló, hiszen a magyar nemzet határa a magyar nyelvi közösségen is túl terjed.

Ezen feltételek számbavétele, és elvetése elvezet ahhoz a gondolathoz, hogy a magyarság lényegét nem a közös származásban, nem a közös nyelvben, nem a közös földrajzi területben kell keresni. Senki sem születik a magyar (vagy bármely) nemzet tagjának, azzá válni kell, akarni kell.⁷ A magyarság tehát nem objektív, hanem szellemi-érzelmi kategória. Illyés Gyula nyomán egyetlen feltételt szabhatunk a magyarság kritériumaként: „Az a magyar, aki vállalja” Ez a felfogás fogalmazódik meg a nemzethez tartozás, a magyarság mibenlétével foglalkozó szakirodalomban is (Joó Tibor,⁸ Kiss Jenő, Szántó Miklós, Tóth Pál Péter stb.).

⁵ Érdekességként megemlíthető – s a helyzetet tovább bonyolítja –, hogy a magyar állampolgársági jog a *ius sanguinis*, azaz a leszármazás elvét követi. Az állampolgárság tehát – születési helytől függetlenül – a szülőtől örökölhető, így a világ látens magyar állampolgárokkal van tele. Persze ez a jogszabály leegyszerűsítése, mert pl. mindazok, akik 1929 előtt hagyták el az országot, és nem tértek vissza, a távollét miatt elvesztették állampolgárságukat, valamint a leszármazás elve 1957-ig csak az apára vonatkozott stb. (Tóth 2001: 40-41).

⁶ A közös származást a „tisztá magyar vér”, ’Árpád leszármazottai’ stb. értelemben véve.

⁷ A nemzet nem egyenlő az etnikummal. Több etnikum is tartozhat egy nemzethez. Az etnikum inkább a biológia hatáskörébe, míg a nemzet szellemi szférába tartozik.

⁸ Joó Tibor a nemzetfogalommal kapcsolatban kifejti, hogy Magyarország a kezdetektől etnikailag vegyes volt, s ez tükröződött „magyar” fogalom bárkit befogadó meghatározásában egészen a 19. századi nacionalista áramlatokig (Joó 1990).

A magyarság kettős struktúrájú: egy független állam többségi nemzete, de egyben diaszpóranemzet is. Ebből a sajátos helyzetből adódik, hogy a magyar nemzetfogalomban egyre erőteljesebb kritérium a tudati-akarati szférához tartozó vállalás. A nemzethez való tartozás szándékát egyedüli feltételnek tekintve nem záródnak ki azok a csoportok, akik valamilyen oknál fogva határainkon kívül élnek, és asszimilációjuk előrehaladott.

A magyar nemzet inkluzív jellegét ugyan alátámasztják a nemzettudatra irányuló, a hazai közvéleményre reprezentatív kutatások is (Csepeli és Hunyadi felmérései), hiszen a válaszadók többségétől távol áll a kirekesztés szándéka, bár az objektív feltételek is nagy hangsúllyal szerepelnek.

A magyar közvélemény amellett, hogy a nemzeti hovatartozás kritériumai közül az egyik legfontosabbnak általában az önbesorolást tartja, olyan – labilis – jellemzőt is figyelembe vesz, mint az anyanyelv, vagy éppen a lakóhely.

II. Legendák, kérdések, tények

Mint látható, a 20. században külföldre került magyarok és azok leszármazottai körében végbement, például a nyelvhasználati szokásokat érintő változások is már megkérdőjelezhetik a közvélemény szemében „magyarságukat”. Magyarok azonban nem csak az elmúlt évszázadban kerültek tömegesen külföldre.

Történeszek adatai szerint már a török hódoltság ideje alatt is számottevő emigrációs folyamatok indultak be, elsősorban a megszállók által nem érintett, békés területek felé. Tömegeket érintett egy más típusú „kényszeremigráció”, mely a fiatal magyar lakosság török által való elhurcolását jelentette. A janicsárnak vagy a hárem-utánpótlásnak elrabolt, esetleg zsoldosnak szegődött és mohamedán hitre áttért fiatalok egy része az egykori török birodalom területén telepedett le (Trócsányi – Tóth 2002: 315).

Sokáig azt hitték, hogy ezek az elhurcolt magyarok nyom nélkül beolvadtak új környezetükbe (Somlyói Tóth 1984: 44). Ám az 1930-as évekből Afrikából, a núbiai vidékről, majd az 1960-as évekből Franciaországból és Törökországból hazatérő utazók, kutatók tucatjával hozták a magukat magyarnak valló csoportokról a híreket és beszámolókat. A különböző területeken élő „magyarok” egy közös tulajdonsággal rendelkeztek: az őseiket valamikor négy-öt száz évvel ezelőtt, a török birodalom idején hurcolták el Magyarországról.

Tanulmányomban három ilyen – kevésbé ismert – népcsoportot mutatok be. Mivel dolgozatom legfőbb célja az adatgyűjtés, a források felkutatása és ismertetése volt, ezért a megszokottnál többet fogok idézni.

Az adatgyűjtés

A kutatómunkát mintegy két évvel ezelőtt kezdtem el. Akkor a magyarabokra vonatkozó forrásokat igyekeztem összegyűjteni, e munka közben találkoztam a másik két népcsoportról szóló adatokkal.⁹

A vizsgált csoportokról próbáltam nyilvános adatokat is fellelni. A világhálón kutatva – főleg a magyarabokkal kapcsolatos – olyan dokumentumokat is találtam, melyekre nem hivatkozott senki. Írtam a külföldi magyarsággal foglalkozó, azokat nyilvántartó szervezeteknek, az érintett konzulátusoknak, de leveleimre sajnos gyakran nem válaszoltak, vagy a válaszok érdemi információt nem tartalmaztak. A Magyarok Világszövetségének több vezető tagjával is felvettem a kapcsolatot, de a szervezet belső válsága, valamint egy költözés miatt az iratokhoz nem tudtam hozzáférni. A nehézségek ellenére elmondhatom, hogy a szerény kiinduló adatokból sikerült egy viszonylag széles forrásjegyzéket összeállítanom a három csoportról. Jelen tanulmányomban a magyarab csoportra vonatkozó forrásokat ismertetem részletesen.

II. 1. Magyarabok Nubiában?

II. 1. 1. Az első kutatók: Almásy, Esch és Herzog

A magyarabok felfedezése, és a róluk szóló első magyar nyelvű írás megjelenése **Almásy László** nevéhez fűződik. A híres Afrika-kutató 1930-as években Wadi Halfában egy férfi – Ibrahim el Magyar – nevének hangzására lett figyelmes. „Így mondta: »magyar«, úgy, ahogyan csak mi magunk ejtjük ki nemzetünk nevét.” (Almásy 1937: 106)

Kérdőzködései nyomán kiderült, hogy a Nílus egyik szigetén magukat magyar származásúnak valló emberek élnek:

„– Milyen törzsből származol Ibrahim?

– A »magyar« törzsből. Odaátról, a »magyarab« szigetről nagyuram.

– És honnan származik a te törzsed?

– Messziről, nagyuram. »Ruba-ból« (Európa) A »Nemza« (Osztrák) országból hozott minket ide Szolimán szultán vagy négyszáz évvel ezelőtt...

⁹ Gyűjtőmunkám során próbáltam minél több kutatóval vagy a témában érintett emberrel felvenni a kapcsolatot, néhányukkal sikerült személyesen is találkoznom, másokkal telefonon, levélben vagy elektronikus úton konzultáltam. Tőlük nagyon sok segítséget kaptam a további források felfedezéséhez. Az „első” kutatók közül többen (Almásy László, Hansjoachim von der Esch, Ispay Ferenc, Fehérváry Géza stb.) időközben elhunytak, hagyatékukban valószínűleg értékes adatok, dokumentumok lapulhatnak. Ezek felkutatása, feldolgozása további munkát igényel. A külföldi nyomtatott forrásokat könyvtárközi kölcsönzéssel szereztem meg. Mivel egy-egy külföldi könyvre hónapokat kellett várom, nem tudtam minden hivatkozott műhöz hozzájutni. (Ezeket külön jelölöm a bibliográfiában.) A külföldi könyvtárak, levéltárak adatainak feldolgozása még további feladatokat adhat egy kutatásnak.

A délután folyamán megjártam a »magyarab« szigetet. Vagy háromszázan lakják és lent Asszuán közelében még egy csoportjuk él, körülbelül ugyanannyian. (...)

Feltűnően világos arcszínű, sasorrú emberek. Amint így egy csoportban láttam őket, azonnal feltűnt, hogy mások, mint a berberinek vagy a szudáni arabok.

Öntudatosan, büszkén mondták: »Nem vagyunk arabok! Európából telepítette ide őseinket a nagy Török Szultán, Szolimán. Katonák voltak, határőrök a núbiai feketék ellen. Ugyanakkor más törzsbeliek is jöttek őseinkkel a »Nemza« országból. Azok »Bosznából« jöttek és Kasr Ibrahim várában telepítették le őket. (Romja ma is áll Vádi Halfa és Asszuán közötti Nílus-szakasz jobb partján.) Őseink akkori sejkje Szendzser volt (nem arab név!), sírja a túlsó parton van, abban az ősi épületben, amely valamikor vár volt.

Őseink aztán Berberin-lányokat vettek feleségül és megtanulták tőlük a »rután« (berber) nyelvet, ezt beszéljük mi ma is az arab nyelven kívül.

Mi tudjuk, hogy vannak »magyar« népek Európában. Ők testvéreink és mindig várunk, hogy valaki eljöjjön közülük ide mihozzánk.» (Almásy 1937: 106-107)

A falu vezetője, aki Almásy látogatásakor nem tartózkodott a szigeten, később levélben üdvözölte a magyar kutatót. Almásy László a levelet, melyben megnevezte a magyar ősapát is, szó szerinti fordításban, alaki változtatások nélkül közli könyvében:

„1. Szaleh Oszman Basir el Magyar levele a magyar faluból, nagyurunkhoz, a magyarhoz, aki falunkról keletre. Békesség és üdv neki.

2. Hála legyen Allahnak, hogy megengedte, hogy mi megismertük nagyurunkat és nagyurunk megismert bennünket.

3. Mi és ős-nagyszüleink a mi falunkban, Tarimban, közel négyszáz éve.

4. És mi mindig vágyódtunk megismerkedni, mert nem hallottunk a magyar király országából újságot és nem mehettünk a hazába.

5. Mi mindnyájan egy és ugyanazon férfi ivadékaik vagyunk: Ali el Magyar-é és ivadékaik Ibrahim el magyarnak, aki ivadéka Szendzser el Magyarnak, aki a mi ősapánk.

6. Aki Tarim-ban a mi anyánkkal.

7. Mi mintegy négyszázan vagyunk jelenlevők és távollevők.

8. És ez sürgős levél nagyurunkhoz.

9. Ha tudtam volna időnek előtte, akkor mondtam volna annak a férfinak leszármazottjait egész teljességben. Most megtisztelt nagyurunk jelenléte és ez megsokszorozta becsületünket és az igazságot.

10. Ez a levél gyenge szolgádtól, Szaleh Oszman Basir el Magyartól, aki távollevő volt, és aki sejkje a magyar falunak, Tarimnak» (Almásy 1937: 108)

Almásy találkozott Wadi Halfa egykori angol kormányzójával, **H.C. Jacksonnal** is, aki előtt nem volt ismeretlen a szigeten élő népcsoport különállása. A magyarabokról könyvében is megemlékezik, egy kissé eltorzítva ugyan a történetet:

„Röviddel azután, hogy elhagytam Szudánt, egy Almásy nevezetű magyar gróf, útban Egyiptom felé, Wadi Halfában embereket hallott beszélni, s beszédüket magyar tájshólásnak ismerte fel. Tolmács útján érdeklődött, hogy honnan valók, s meglepődve értesült arról, hogy Magyar-artin, azaz a Magyarok Szigetén élnek.

Történelmükről nem tudni többet, mint azt, hogy amikor Szelim szultán meghódította Egyiptomot 1517-ben, magyarokból álló helyőrséget alapított Hasszán Kusi parancsnoksága alatt egy szigeten Wadi Halfa közelében. Négy és fél évszázadon át, elvágva szülőföldjüktől, eléggé tisztán megőrizték nyelvüket ahhoz, hogy egy magyar felismerje, mikor ily váratlan környezetben hallja. De nemcsak nyelvük az, amit megőriztek; zöld szem és világos haj, mellyel az ember az ember néha Wadi Halfában találkozik, azt bizonyítja, hogy ezek az emberek mások, mint az arabok, és különböznek a núbiaiaktól is, akik között élnek.” (Jackson 1954: 214, Fodor István fordítása)

Egy harmadik változatra bukkanhatunk a magyar gróf kutatótársa, **Hansjoachim von der Esch** könyvében, aki *El-Magar* címmel egy teljes fejezetet szentel a témának (1941: 11-40). Esch elmondása szerint ő figyelt fel Wadi Halfában két férfi nem arabul hangzó nevére (*el-Magar*). Eredetük után kérdezősködve azt válaszolták, hogy ők nem arabok, hanem a régi és „méltóságos” magyarab nemzetség tagjai, őseik nagyon régen, Európából, *Nemza* (Ausztria) országból érkeztek ide. A német kutató mindezt elmesélte Almásynak, aki rövid gondolkodás után így kiáltott fel: „*A próféta szakállára, ők testvérek, a földijeim. – Magyarok!*”¹⁰ (Esch 1941: 15)

Almásy másnap többhetes vadászútra indul, de további kutatásokra bízta Escht. A német kutató este a kormányzó (H. C. Jackson) vendége volt, aki tudott a külsőleg is különböző, és sajátos „keveréknyelven” beszélő núbiaiakról, de a származásukra vonatkozó hipotézist Eschtől tudta meg. A magyarabok kutatását alaposan előkészítette: naponta járt ki a Magyarszigetre, hogy az ott lakók bizalmát elnyerje. Az egyik legfontosabb feladatának a magyarab nyelvi sajátosságok feltérképezését tekintette.

„– Milyen nyelvet beszéltek egymás közt? Nubát, a Núbiai Sivatag nyelvét?

– Nem, ó uram, a nyelvünk rutana.

– Rutananak neveznek az arabok minden olyan nyelvet, amely nem arab, ó sejk. Nincs saját neve a nyelveteknek?

– De hogyan, ó uram!

– Mi hát az?

– Rutana.” (Esch 1941: 27)

Esch a szigeten lakókat megfigyelve a nem arab hangzású szavakból jegyzéket gyűjtött össze. Igyekezett olyan szavak feljegyezni, melyek a magukkal hozott,

¹⁰ A könyvből vett idézeteket a továbbiakban saját fordításomban közlöm, a fordítások elkészítésében segítségemre volt édesapám, Szabadi Bálint. (Sz. L.)

„ősi” készletbe tartozhattak, azaz rokonságterminusokat, a négy elem nevét, természeti jelenségek elnevezéseit, a hétköznapi életben előforduló legfontosabb kifejezéseket stb. Munkáját nehezítette, hogy a faluban csak néhányan beszéltek arabul, ő viszont nem ismerte sem a *nuba* (núbiai) sem a magyar nyelvet. Esch mintegy százszázötven nem arab hangzású szót írt össze, melyek egy részéről – főleg a rokonsági viszonyokat jelölő szavakról – később kiderült, hogy a *nuba* nyelvhez tartoznak. A szólistát áttanulmányozta Almásy is, aki a maradék között sok olyan kifejezést talált, melyeket magyar hangzásúnak gondolt. Esch megemlíti, hogy a *nád* (‘Schilf’) szó kiejtése és jelentése teljesen megegyezik a magyarral. (A lista másolatát Almásy magával vitte Budapestre, hogy ott szakértőkkel vizsgáltsassa meg.)¹¹

A szigeten élők építkezési szokásait megfigyelve úgy találta, hogy a magyarabok lakóházai különböznek az arab világban megszokottaktól. Ám a faluban nem voltak kőépítmények, és az agyagból készített, nem túl időtálló kunyhók alkalmatlanok az ősi magyar stílust nyomainak pontos feltérképezésre. Éppen ezért nem vont le messze menő következtetést, de azért hozzáfűzte: „Egyébként Magyarországon, Budapestről Szabadka felé utazva még manapság is számos olyan nádfedelel agyagkunyhó látható az autóút mellett, melyek nagyon hasonlítanak a 2. kataraktnál lévőkhöz.” (Esch 1941: 34)

Ehhez hozzáteszi még azt is, hogy az agyagtégla készítésének módja is megegyezik a magyarországgal.

A német kutató a Magyarsziget lakóit kérdezve történelmükről, eredetmondájukról is adatokat gyűjtött:

„Mi, a magyarok törzsének férfiai a múltunkról semmit sem írtunk könyvekbe, mivel közülünk csak kevesen tanulták az arab írást, beszédet, és saját nyelvünkön nem lehet írni. Törzsünk története azonban mindig apáról fiúra szállt, így még ma is tudjuk, hogy hogyan jöttünk ebbe az országba.

...Négy száz évvel ezelőtt történt, amikor Szelim, az arabok szultánja hadjáratot indított. Seregében Nemza országból származó harcosok is voltak. Ezek a harcosok a mi ősapáink, akik a Nemza országban lakó magyar néphez tartoztak. Szelim szultán erre a vidékre, az újonnan meghódított birodalma védelmére küldte őket, és azt a férfit, akinek a vezetése alatt idejöttek Szengál Szendzsernek nevezték.

Amikor Szelim szultán meghalt, a magyar harcosok észak felé vonultak a Nílus-völgyben, hogy visszatérjenek hazájukba. Ez az út azonban túl hosszúnak bizonyult néhányuk számára, közben a fellahok lányai közt asszonyokat kerestek maguknak, és letelepedtek a Nílus-völgy falvaiban. Három száz éve él a mi nemzetségünk itt Daghimban – mi

¹¹ Próbáltam a szójegyzék nyomára akadni, mert Esch könyvében nem közölte azt, de az Almásy-kutató Török Zsolt, vagy a magyarabok között járt kutatók sem tudtak hollétéről. Valószínűleg Esch és Almásy hagyatékát kellene ehhez átkutatni.

így nevezzük szigetünket és a folyó túlsó oldalán lévő házakat. Ma mintegy 400-an vagyunk férfiak, a környéken lakókat is beleszámítva. A Szungál Szendzserrel jött magyar nép harcosainak egyike volt Musa, a mi ősapánk. Musa fiát Ibrahim El-Magyarnak hívták, fia Ali El-Magyar volt, aki az itt élők közös őse. Róla tudjuk, hogy anyjával együtt Daghimben lakott.” (Esch 1941: 28; Ezt az eredettörténetet a falu sejkje egy „hivatásos írástudó” *katibbal* arabul leíratta, Esch ennek az arabnyelvű dokumentumnak másolatát megtartotta, eredetijét pedig elküldte Almásynak.)

Nyelvük sajátossága, ősapjuk, *Musa* (Musza) nevének hangzása és szlávós arcvonásaik azt bizonyítják, hogy a legenda valóságon alapul. Esch megemlíti, hogy a 16. században jelentős szláv népcsoportok éltek Magyarországon, s a magyarokról készített képek alapján – a világosabb bőrszín, az erős pofacsontok és szlávos hatású szemállás – valószínűvé teszik, hogy a szigetlakók őse szláv volt. A nem arab származást igazolandó megemlíti, hogy a szigeten senkit sem látott imádkozni, holott a mohamedán keleten napi öt imát – minden körülmények között – elmondanak.

A magyarabok által Szungál Szendzsernek nevezett férfit, nem arab neve alapján európai származásúnak gondolta, aki valószínűleg I. Szelim tábornoka lehetett. A sírja – mely Esch megállapításai szerint külsőleg is részben különbözik a mohamedán síroktól – ugyan Mekka felé mutat, de nem pontosan. Elképzelhetőnek tartotta, hogy a viszonylag széles sírburkolatot később építették a – valószínűleg egyáltalán nem Mekka felé álló – sír fölé. A kutatót foglalkoztatta egy másik építmény is, Abd el Qadir sejk sírja, mely a Magyarszigettel szemben állt a folyó nyugati partján. A toronyszerű forma és a megszokott négyszögletestől eltérő kör alaprajz alapján feltételezi, hogy valamikor a magyar zsoldosok őrtornya lehetett (merész párhuzamot vonva a budapesti Halászbástyával). A magyarabok azonban sem Abd el Qadir kilétéről, sem a rom történetéről nem tudtak semmit.

A magyarabok eredettörténetét Esch angol, német és arab történeti munkákban, irodalmi művekben, útleírásokban található adatokkal is alátámasztotta. Az Oszmán Birodalom európai rabszedéséről **Spamer** *Weltgeschichte* (1914) című munkájában olvasott: A törökök „ötévenként razziáztak, hogy erős és tehetséges férfiakat szerezzenek a főhadtest számára nemcsak a Balkán-félszigeten, Egyiptomban, Észak-Afrikában, hanem Erdélyben és Magyarországon is.” (Spamer 1914: 749, idézi Esch 1941: 29)

Segítségére volt a khartumi könyvtár is, ahonnan megkapta **E. A. Wallis Budge**, a Nílus-völgy történetész-szakértőjének *The Egyptian Sudan* (1907) című művét. Budge könyvében I. Szelim Nílus-völgyi, európai zsoldosairól több arab forrást is közöl. Ezek közül az egyik legfontosabb a Brit Múzeum *Oriental 2345* irata. Egy másik Da’ud Kubara Ibn Szulejman Wadi Halfában írt kézírata, melyet **H. A. MacMichael**, a szudáni politikai szolgálat hivatalnoka talált meg, és *Az arabok tör-*

ténete Szudánban címmel, *D4-es kézirat* néven publikált 1922-ben.¹² Ezen szöveg egy része a „*Hasznos tudások értékes gyöngyszemei, avagy Núbia földrajzának és történelmének áttekintése, avagy a törökök bejövetelének oka Szelim Szultán idején*” megerősíti a magyarabok nemzetségét, daghimi jelenlétét és sajátos rutana nyelvüket is. Budge forrásai szerint a 16. században a núbiaiakat bosnyákok uralták, akik erődítményeket építettek Wadi Halfától délre a nílusi szigeteken és partokon. A zsoldosok ott berendezkedtek, és évenkénti fizetést kaptak a kairói kincstártól. Minden nemzetségnek külön erődítménye volt, s ezek maradványai ma is láthatók. (Abd el Qadir sírja is egy ilyen építmény volt.) Budge azonban megemlíti, hogy az arab források *nem mindig tettek különbséget* a bosnyákok és a magyarok között.

Esch a kairói királyi könyvtárban és a berlini könyvtár orientalista részlegében további olyan adatokra bukkant, melyek megerősítették abban, hogy a magyarabok eredettörténete történelmi tényeken alapul. **J. L. Burckhardt** svájci utazó-kutató, aki valószínűleg már ismerte Da'ud Kubara Ibn Szulejman kéziratának egyes részeit, 1819-es könyvében gazdag anyagot közöl I. Szelim európai zsoldosairól, és utódaikról: „... *fehérék (világosbőrűek) a núbiaiakhoz viszonyítva, még ma (1813) is fel-lelhetők rajtuk elődeik, a bosnyák katonák arcvonásai.*” (idézi Esch 1941: 38)

Esch kutatásának eredményeit levélben küldte el Almásynak, abban a reményben, hogy ezek felhasználásával elkészül egy magyarabokról szóló, nagyobb lélegzetű tudományos mű.¹³

A német kutató „bibliográfiáját” én is ki tudom egészíteni egy adattal. Az ezer-nyolcszázas évek végén egy fiatal író, **Amelia B. Edwards** az egyiptológia szennyvedélyes híve¹⁴ utazott végig a Nílus mentén. Útikönyvében (1877) megemlíti, hogy Núbiában (Ibrimben és környékén) több olyan világosbőrű család él, akik Szelim Szultán hadseregében szolgáló bosnyákoktól származnak. Ő is találkozott világosabb bőrű, vöröses hajú és kék szemű asszonyokkal, akik „*borzasztóan büszkék az idegen vérükre és nagyon gyönyörűeknek tartják magukat.*” (Edwards 1877; fordítás tőlem: Sz. L.)

1955-ben, Szudán függetlenné válás után, a kartúmi magyar követ küldött jelentést a Magyar Tudományos Akadémiának erről a népcsoportról.¹⁵ Az Akadémia döntése alapján **dr. Dobrovits Aladárt**, a híres egyiptológust küldték ki először Núbiába. A kutató 1956 őszén ért Wadi Halfába, de a hazai események hírére visszafordult.

¹² A kézirat a negyedik fejezetben (*The Native Manuscripts of the Sudan*) olvasható.

¹³ Kutatásaim alapján ez az összefoglaló mű valószínűleg nem valósult meg.

¹⁴ Később ő alapítja meg a Londoni Egyetemen a róla elnevezett egyiptológia tanszéket.

¹⁵ Az MTA Levéltárában nem bukkantam a dokumentum nyomára, de több tanulmányban is találtam hivatkozást rá.

Míg a magyarországi helyzet nem tette lehetővé a vizsgálatokat, addig a magyarabok különbözősége több külföldi kutató figyelmét is felkeltette. Az 1950-es évek közepén, Núbiában kutató **Rolf Herzog** egyik adatközlőjétől, Szoliman Hasszan Agibtől megtudta, hogy Wadi Halfa és Anéba környékén a nevek gyakran bosnyákokra, törökökre, albánokra, cserkeszekre vagy magyarokra utalnak.¹⁶ Herzog – ismerve Esch véleményét – úgy gondolta, hogy az ott állomásozó zsoldosok között valószínűleg a legtöbben **bosnyákok** voltak, így nevük **gyűjtőnévként** funkcionált a délkelet-Európából, vagy az Oszmán Birodalom más részéről származó katonákra is. A legérdekesebb kolóniának a magyarabokat (*Magarab*) tartotta, könyvében több – egymásnak ellentmondó – forrást közöl róluk. Ezzel kapcsolatban megemlíti **Henry Field** munkáját,¹⁷ aki egy szigeten élő *Magyarnartikról* (*Magyars from Hungary*) beszél. Herzog megmagyarázza ezt a tévedést: *Magyar-n-arti* annak nílusi szigetnek neve, ahol a *magyar-abok* élnek. Az *-ab* végződés nemzetség- vagy népnevet jelöl, az *arti* szigetet jelent, és az *-n* birtokos jelző; így *Magyarnarti* annyit tesz, mint a 'Magyarok szigete'. A német kutató utalásokat talál hasonló nevű szigetekről (*Manarti* és *Majenathti*), melyekről számos szerző¹⁸ is ír anélkül, hogy pontosan megadnák, kik lakták azokat. Az elnevezések alapján elképzelhetőnek tartja, hogy a magyarabok több szigeten is éltek.

Herzog ismerteti Almásy és Esch munkáit, valamint idézi Field megállapítását, mely szerint a magyarabok könnyen felismerhetők núbiaiaktól különböző külsejük és nyelvük természete alapján. A magyarabok után nyomozva egy érdekes feljegyzésre bukkan. A *Sudan Monthly Records* egyik száma¹⁹ szerint a magyarabok és a magyarországi muszlimok között levélváltás volt, emellett a jegyzetíró megemlíti, hogy „a szigetlakók némelyike világos bőrű, és egy közös ősről szóló erős tradíció él közöttük, de semmilyen nyoma sincs európai nyelvnek” (Herzog 1957: 77). A Wadi Halfa-i körzeti megbízott Jacksonnak írt 1952. október 8-i levelében is a magyarabok egyértelmű különbözőségéről – magasabbak, világosabb bőrűek – talált megjegyzést. Herzog azonban megfigyelései és fotói alapján óvatosabban fogalmaz.

A kutató ellátogatott *Magyarnartira*, ahol találkozott egy idős szigetlakóval, aki állítólag a magyarországi *Musa* „ősapa” ük-ük (azaz hetedik) unokája.

Herzog a szigetlakók nyelvét illetően is ellentmondó adatokra bukkan: az előzőekben említett levélben azt olvasta, hogy a magyarabok núbiaiul, anyanyelvükön és arabul beszélnek. A körzeti megbízott egyik „bennszülött” alkalmazottja szerint

¹⁶ Herzog 1957: 76-78.

¹⁷ Field, Henry: *Rock drawings from Upper Egypt*. Man, London, 1955, 165. (Herzog 1957: 76 alapján) más források szerint Field Henry: *Contributions to the antropology of the Faiyum, Sinai, Sudan and Kenya*. University of California Press 1952, 165. (Fehérváry Géza és Kiszely István levelezése alapján)

¹⁸ Belzoni 1821: 256-259 és Cailliaud 1826: 324 (Herzog 1957: 76 alapján).

¹⁹ *Sudan Monthly Records* 1936/ May-June. (Herzog 1957: 76 alapján).

a núbiai egy sajátos dialektusát, egy másik adatközlő szerint régebben magyarabok saját nyelvüket használták, de ma már – mint mások – núbiaiul és arabul beszélnek.

Egyik látogatásakor megtudta, hogy a szigetet 1946-ban áradások veszélyeztetették, így a lakók a Nílus jobb partján felépítették Halfa Deghimet, ahol már részben Esch kutatásakor is éltek, és a szigetre már csak állataik ellátása, vagy fölművelés céljából léptek. Az elkülönültség enyhülését jelzi az is, hogy egyre többen házasodnak nem magyarabokkal.

II. 1. 2. *Ismét magyarok a magyaraboknál*

1963–64-ben **dr. Fehérvári Géza**²⁰ a Londoni Egyetem iszlám művészet és régészet tanáráként hivatalos tanulmányúton járt a Közél-keleten. A hosszú út alatt eljutott Egyiptomba és Szudán északi részébe, Núbiába is. Asszuánban véletlenül találkozott egy szudáni iskola-felügyelővel, aki fekete bőre ellenére magyarnak vallotta magát.

Fehérvári Géza – német és angol szakirodalomból – már tudott a magyarab népcsoport létezéséről, valamint az MTA Dobrovits Aladár mellett még őt akarta kiküldeni a magyarabok nyelvének és kultúrájának tanulmányozására. A hazai forradalom azonban megakadályozta ezt az utat, s Fehérvári 1956-ban elhagyta Magyarországot. A véletlen találkozás azonban kapóra jött a kutatónak, akit azóta is foglalkoztatott az afrikai magyarok problémája, így a szudáni iskola-felügyelővel elindultak felkeresni a magyarabokat. A különleges népcsoportról szóló tudósítást a *Nemzetőr* 1964. évi októberi számában adta közzé. (A cikket lehozta a *Nemzetőr* arab kiadása és a *Dél-Amerikai Magyar Hírlap* 1964. november 15-i száma is.)

Az Asszuán feletti Shellából indultak, s végül Halfa Daghimban kötöttek ki. Az utazás során rengeteg magyarabbal találkoztak: a nílusi hajóúton a hajó kalauza, a Wadi Halfában a szálloda tulajdonosa, a Halfa Daghimig vezető autóúton az autó vezetője mind magyarabnak vallotta magát. Fehérvári Géza így írja le a magyarab faluba való megérkezésüket:

„Érkezésünk híre futótűzként terjedt el, egymásután jöttek a falubeliek üdvözölni minket. Elsőnek Barjám bátyja fogadott, megcsókolva és megölelve kijelentette, hogy most hazaérkezünk, mert ők vér a mi vérünkéből, test a mi testünkéből, s így testvérek vagyunk. Lehetetlen volt eme kedves fogadtatást könnyek nélkül megállni. Meglepetéssel kellett tapasztalnunk, hogy nem egy közülük arcában megőrizte a jellegzetes

²⁰ Dr. Fehérvári Géza orientalista, régész Budapesten Germanus Gyula és Baktay Ervin tanítványa volt. 1956-ban elhagyta Magyarországot, 1957-ben Bécsben a *Nemzetőr* első arab számának tervezője volt. 1961-ben doktorált a Londoni Egyetemen, majd ott is tanít.

magyar vonásokat. Kunkorodó nagy bajszuk olyan volt, mint egy alföldi gazdának, csak épp bőriük színe volt fekete.” (Fehérvári 1964)

Halfa Daghimban a kutató a magyarabok életével, hagyományaival kapcsolatban fontos információkat kapott a falu tanítójától, Khalil Barjámától: A magyarabok házaik kapuját jellegzetes piros, kék és fehér geometriai ábrákkal díszítették, azonban ezek a hagyományos minták Fehérvári ottjártakor már kezdtek eltűnedezni. A terítőket, párnahuzatokat, a férfiak hosszú, fehér ruháit is hasonló ábrákkal díszítették. A magyaraboknál az esküvő számított az egyik legnagyobb ünnepnek, bonyolult szertartások sorából állt, s eltarthatott akár hét napig is.²¹ Népdalaikat egyetlen dobféle zeneszerszámmal, úgynevezett *tárral* kísérik. (Fehérvári Géza megemlíti, hogy tudomása szerint a Khartumi Egyetem egy magyar tanára készített néhány hangfelvételt.) A magyarabok nem keverednek más népekkel, az, aki núbiai lányt vesz el feleségül, már nem számít teljesen magyarabnak.

A tanító elmondta, hogy *„nemcsak származásukkal vannak tisztában, de büszkék is magyarságukra, bár Magyarországról igen keveset tudnak*” (Fehérvári 1964). Éppen ezért eltervezte, hogy a faluban egy Magyarországról szóló könyvtárat fog létrehozni, melyhez a magyar kutató segítségét kérte.

Fehérvári háromféle magyarázatot gyűjtött össze az ősök Afrikába érkezéséről. Az első szerint három testvér, a török hadsereg katonáiként érkezett Szudánba. Az első fiú, Szulejmán al-Magyari Asszuánban telepedett le. A második testvér, Ibrahim (vagy Ibrim) al-Magyari a róla elnevezett Ibrim falu alapítója. (Ibrim falu mára az Asszuáni Gát megnagyobbítása miatt már víz alá került, lakói Asszuánba költöztek. Egy részük azonban továbbvándorolt, s a Luxor közeli Tude faluban telepedtek le.) A harmadik fiú, Hasszán al-Magyari volt a szudáni közösség megalapítója. Eredetileg a Nílus egyik szigetén telepedett meg, a sziget hivatalos neve azóta is Jazirat ul-Magyarab ('Magyarok Szigete').

A történet másik változata szerint egy Ibrahim al-Magyari nevű, török hadseregben szolgáló tiszt vezetésével 20 magyar katona érkezett Szudánba. A férfiak azután núbiai nőket vettek feleségül, *„így keletkezett egy új vér, amely a magyar és a núbiai keveréke...”*(Fehérvári 1964).

Az eredetmonda harmadik változata szintén három testvér történetén alapszik. A legenda harmadik változatát Ahmed Muhammad Khalil Bajrám, a falu tanítója mesélte el, s egy bonyolult családfarajzot is megmutatott a kutatónak.

Fehérvári Géza kutatásai szerint az első magyarabok valóban a Nílus egyik szigetén telepedtek le. A Magyarabok szigete 2 km hosszú és 500 méter széles, Wadi

²¹ Fehérvári Géza ígéretet kapott a falu tanítójától, hogy részletes leírást küld a szertartásokról, ennek nyomára azonban sehhol sem bukkantam.

Halfától 8–10 kilométerre délre, a második zuhatag előtt található. További két szigeten, Menarti-n és Gyanna Száb-on (‘Paradicsomszigeten’) is éltek magyarok. A nílusi áradások miatt először 1936-ban, majd 1946-ban komolyabb károkat szenvedtek, így a *Magyarok Szigetét* elhagyták, s a folyó partján megalapították Halfa Daghimet. A szigeten Fehérvári Géza látogatásakor már csak 5–6 család lakott. Az asszuáni gát építése miatt azonban ezek a szigetek, sőt Halfa Daghim is víz alatt vannak ma már. A falubeliek, sejtve ezt a jövőt, a khartumi magyar követséghez fordultak segítségért, de választ nem kaptak. Többen közülük a Magyarországra való visszatelepülés gondolatával is foglalkoztak, annak ellenére, hogy magyarul nem tudnak, anyanyelvük ugyanis a núbiai és az arab. (1939-ben járt náluk egy magyar professzor, aki felajánlotta, hogy néhány magyarab ifjút elvisz magával Magyarországra kitaníttatni, de az öregek tanácsa ekkor még ezt a lehetőséget visszautasította.)²²

Dr. Fehérvári Géza 1964-ben azzal a nem titkolt szándékkal (is) publikálta cikkét, hogy nemzetközi magyar összefogással segítsen afrikai rokonainkon:

„Véleményem szerint a magyar emigrációnak összeköttetései folytán kötelessége lenne a magyarabokon anyagilag és erkölcsileg segíteni, hogy képesek legyenek egy új falut maguknak felépíteni. Ezek az emberek nem élőködni akarnak, hiszen szorgalmas, dolgozó emberek. Alamizsnát nem is hajlandók elfogadni, de egy kezdeti támogatás, amíg felépítik új falujukat, és termelővé teszik új földjeiket, nagyon fontos és hasznos lenne számukra, akár kölcsön formájában is. Mibe kerülne Magyarországnak, vagy a magyar emigráción keresztül a külföldnek egyetlen falu lakosságán segíteni?”
(Fehérvári 1964)

II. 1. 3. Az asszuáni gát és a kitelepítés

Az ötvenes-hatvanas években folyt az UNESCO nemzetközi összefogással megvalósult núbiai leletmentő akciója (*International Campaign to Save the Monuments of Nubia*), amely az asszuáni gát építése miatt víz alá kerülő területek feltárását célozta. **Dr. Dobrovits Aladár** a magyarabokra és a Magyarszigetre való tekintettel magyar részvételt is javasolt.²³

„A régészeti kutatásokat feltétlenül össze kell kapcsolni a XVI. sz.-ban a törökök által Núbia területére hurcolt magyarok leszármazottainak, a magyaraboknak néprajzi és anthropológiai szempontból való tanulmányozásával. Ezt a munkát Dobrovits Aladár 1956-ban már megkezdte, az akkori háborús események azonban megakadályozták kutatásainak befejezését.”

²² Az ismeretlen professzor kilétét nem sikerült kiderítenem.

²³ Dobrovits Aladár: *Javaslat a núbiai kutatásokba való bekapcsolódás tárgyában*. 1960. március 28. (MTA Levéltára)

Magyar szakemberek végül is nem csatlakoztak a nagyszabású kutatáshoz. Magyar-arti sírjait 1964-ben az Egyesült Skandináv Szudáni-Núbiai Expedíció (The Scandinavian Joint Expedition to Sudanese Nubia) tárta fel. A csontanyagokat Skandinávia intézeteibe szállították, s a megfigyeléseiket 1970-ben adták ki. A tízkötetes mű kilencedik kötetében, majd később, doktori disszertációjában Ole Vagn Nielsen svéd kutató elemezte (1970). Megállapításai szerint a csontanyag jelentős részben kárpát-medencei, illetve délszláv eredetű.

Mind az egyiptomi, mind a szudáni magyarabok életére döntő hatású volt az asszuáni gát építésének megkezdése 1960-ban.²⁴ Négy év múlva megkezdték Wadi Halfa és környékének kitelepítését. A megemelkedett vízszint miatt a lakosok a környező hegyekbe húzódnak vissza, melyek lassan szigetekké válnak. 1968-ban a szudáni magyarabokat – az elárasztás miatt veszélybe került más núbiai népekkel együtt – áttelepítették a régítől 27 kilométerre, délre fekvő új Wadi Halfába. A város öt városrészéből a középsőt (3. *hillat* vagy *hayt*) foglalták el, mint ahogy Andreas és Waltraud Kronenberg kutatásából megtudjuk (Kronenberg 1984: 24-25, 28). A kitelepítés azonban szétszóródással is együtt járt: az egykori Wadi Halfa lakói Khasim el Girba területén (Új Halfa) is megtelepedtek, de sokan maradtak Egyiptomban, Kom Ombo környékén.

Az asszuáni gát építéséről, a kitelepítésről bővebben Hassan Dafalla *The Nubian Exodus* című művéből tájékozódhatunk. A Núbia földjét és népeit bemutató fejezetben a magyarabokkal kapcsolatban a következő kétkedő megjegyzést olvashatjuk:

„A magyarabok érdekes színfoltot jelentenek. Azt állítják magukról, hogy ősi időkben jöttek 'El-Magar'-ból (Magyarországról) és telepedtek le a Magyarab Szigeten, szemben Degheimmel. Talán, az antropológusoknak érdekes feladat lehetne tudományos eszközökkel megerősíteni, vagy megcáfolni ezt az állítást, ámbar szerintem – attól a néhány kivételtől eltekintve, akiknek zöld szemük van – semmilyen magyar, vagy európai sincsen rajtuk.” (Dafalla 1957: 47, fordítás tőlem: Sz. L.)

Ennél jóval elfogadóbban áll a kérdéshez Rex Keating, aki a mentőakcióról szóló könyvében, a núbiai nép összetételét tárgyaló fejezetben megemlíti, hogy a núbiai társadalomba több etnikai csoport is beépült:

Törökök, arabok „és érdekes módon még magyarok is. Az utóbbiak azok a magyarok lehetettek, akik 1811-ig bosnyákokkal együtt állomásoztak az alsó-núbiai Kaszr Ibrim erődben.” (Keating 1980: 61)

²⁴ Az áttelepítés nemcsak a magyarabokat, hanem más núbiai csoportokat is – mintegy százezer embert! – érzékenyen érintett, sokan nem akartak elköltözni.

II. 1. 4. Fodor István expedíciója

1965-ben **Fodor István** a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának ösztöndíjával Núbiába indult, hogy tanulmányozza a magyarabok eredetét és jelenlegi életét, s kiderítse, valóban magyar származásúak-e.²⁵ A fiatal orientalista két és fél hónapos „egyszemélyes expedíciójára” núbiai és arab nyelvtudását és egy magnetofont vitt magával.

A kutatást Kairóban, az Egyiptomi Nemzeti Könyvtárban kezdte, ahol magyarabokról szóló feljegyzések, adatok után kutatott, eredménytelenül. Mindez nem jelentette azt, hogy nem léteznek ilyen dokumentumok, valószínűleg elrejtőzve lapulnak valahol, valamely könyvtárban. A kutatás sikerességét mégis Kairó határozta meg: Fodor István nemsokára kapcsolatba került a városban élő, magukat magyaraboknak valló emberekkel. *Dzsamil Dawwl*, egy kairói áruház munkafelügyelője volt az első magyarab, akivel találkozott. Megtudta tőle, hogy a második világháború előtt a kairói csoportnak külön klubja volt, „*Nádi al Magyarab*”, azaz Magyarabok Klubja felirattal. Az akkor angol uralom alatt álló Egyiptom hatóságának szemet szűrt a magyar szó, és bezáratta a klubot. Ezzel azonban nem szűnt meg a kapcsolat közöttük, azóta is minden magyarabot számon tartanak. Dzsamil segítségével összeállított egy listát, megtudta a magyarabok lakóhelyét, lélekszámát, a közösségek vezetőinek nevét:²⁶

<i>Kairó:</i>	<i>1000 fő</i>
<i>Kom Ombo (négy faluban):</i>	<i>500 fő</i>
<i>Asszuán</i>	<i>600 fő</i>
<i>Wadi Halfa</i>	<i>2000 fő</i>
<i>Atbara</i>	<i>300 fő</i>
<i>Karthum (Szudán)</i>	<i>250 fő</i>
<i>Port Sudan</i>	<i>250 fő</i>
<i>Khashm el Quirba</i>	<i>150 fő</i>
<i>Összesen</i>	<i>5050 fő</i>

A kairói magyarab közösség körében gyorsan híre ment a magyar kutatónak. „*A lakásom kezdett átjáróházhoz hasonlítani. A kapuban üldögélő házmester csak ránézett a közelgő núbiaiakra, ... s máris mondotta: – A »magarijj« a földszint 3. szám alatt lakik*” (Fodor 1966a: 8).

A népes kairói magyarab csoportból – Fodor István munkáját segítve – a rokonaiknak vagy a magyarab közösség vezetőinek címzett ajánlóleveleket hagytak a

²⁵ Fodor 1966a; 1966b; 1966c, 1966d; 2000; Zsigmond 1966 alapján

²⁶ Fodor 1966a: 8.

kutatónál, melyben segítségnyújtásra ösztönözték őket. Az írott leveleknél még hatásosabbak voltak az ilyen típusú magnóüzenetek:

„Apáink és testvéreink Kom-Ombóban, Quattá-ban, Imbrim-ben, Wadi Halfában, és Khartumban! Én, Mahmud Szádig Szafar, aki a Kom Ombo-i Quattá-ból származom, üzenem nektek, hogy a közétek ellátogató Fodor Istvánt úgy fogadjátok, mint minket, amikor hazalátogattunk. Ő is olyan magyar, mint mi, jóllehet a bőr és hajszíne más. Azért utazott a közös hazából 3000 kilométert, hogy bennünket lásson, velünk beszéljen, és rólunk hírt vigyen haza. Ne féljetez tőle, s mondjatok el neki mindent, amit csak a magyarokról tudtok. Ő azon munkálkodik, hogy közelebb hozzon bennünket Magyarországon élő testvéreinkhez. Ne féljetez tőle! Adjatok meg neki minden segítséget.” (Fodor 1966a: 8)

A Kom Ombo környéki magyar falvak közül először Qattába jutott el, ahol a falu *umdájával* (bírájával) jó kapcsolatba kerülve kapott egy egyszobás, magas fallal körülvett házat, ahol fogadhatta az őt meglátogató magyarokat. Fő informátora *Mohamed Haszan Abdul Aziz asz-Szunnij*, egy idős magyar férfi volt, aki többször is elmesélte, hogy ősük miként jutott Núbiába:

„A mi őseink akkor kerültek Egyiptomba, amikor Szelim szultán elfoglalta azt. Vezetőjük Ibrahim al-Magyar, vagy ahogy magyarul mondják Magyar Ábrahám, Núbiába menekült. Eljutott Wadi Halfába is, majd onnan Ibrimbe. Három núbiai asszonyt vett feleségül, tőle származunk mi, magyarok. Ibrahim-Ábrahám, az *al-dzsidd al-kabír*, »nagy nagyapa« a mi tizedik ősünk volt, fiainknak már a tizennegyedik őse. Ez a magyarázata annak, hogy minden magyarab – de csak a magyarabok! – fel tudja sorolni valamennyi őst, egészen Ibrahim al-Magyarig. Így tudjuk ki a magyarab és ki nem. Valamikor Wadi Halfá-ban a 99 sziget közül 75 a mi birtokunkban volt, s nagyon vigyáztunk arra, hogy más kezére ne jusson a mi földünk.” (Fodor 1966b: 6-7)

A beszélgetés során Mohamed szót ejtett az általa ismert magyar történelemről, Budáról, Hunyadiról, Gül babáról, és mesélt a magyarabok núbiai életéről.

Fodor István szerint azonban valószínű, hogy nem egy embert, hanem több Núbiába érkezett magyar katonát tarthatunk ősnek. Ezt bizonyíthatja, hogy Pécsvaradi Gábor *Jeruzsálemi utazás* című könyvében – a királyi főpohárnokmesterhez, Bánffy Jánoshoz írt levelében – megemlíti, hogy beszélgetett a török hadseregben szolgáló magyarokkal, akik nemsokára eljutottak Egyiptomba is (1983: 43).

A kutató Quatta után hajóra szállt, és a Níluson és Núbián át többnapos út után elérte a Szudáni magyarabokat is. A hajóút során látta az elárasztott falvak maradványait és Primos püspök várát, melyet Kara-Noog-nak (Fekete-háznak) is neveznek, s azt tartják róla, hogy egykor ez volt a magyarabok székhelye, itt állomásozott a magyar őrta.

Wadi Halfában találkozott a magyar bizottság tagjaival. A bizottság dönt a magyarabokkal kapcsolatos kérésekről, meghatározott havi összeggel támogatja a rászorulókat, megszervezi a magyarab gyerekek oktatását. A bizottság tervei közt szerepelt az is, hogy a Núbiában élő magyarok szervezeteként felveszi a kapcsolatot a Magyarok Világszövetségével. Elutazása előtti napon ötvenzemélyes fogadást rendeztek számára, s egy fehér, nemzeti színekkel hímzett arab feliratú terítőt kapott ajándékba. „*A Wadi Halfa-i magyarabok üdvözlik testvérüket, Fodor Istvánt, aki meglátogatta őket 1965 októberében.*” (Fodor 1966c: 6)

Kutatásának következő állomása Asszuán volt, ahol egy olyan magyarab csoporttal találkozott, akik későbbre, Mária Terézia uralkodásának idejére datálták érkezésüket:

„Mi akkor települtünk ide, mikor Magyarország és Ausztria egy ország volt, a trónján egy királynő ült. Ez a királynő kergetett el bennünket a hazánkból, mert megtartottuk mohamedán hitünket a török kiűzése után is. Egyenesen Asszuánba jöttünk, s azóta is itt élünk. Kereskedők vagyunk, s ma már arabul beszélünk, de nem felejtettük el, hogy honnan származunk...” (Fodor 1966c: 6)

Fodor István Asszuán magyar negyedében talált, és le is fényképezett egy olyan kapufélét, melyre az idekerüléstől számítva felrajzolták a családfát.

A kutatót foglalkoztatta a két magyarab csoport közötti három generációnyi különbség. Az eredetmondák, családfák alapján a második csoport Egyiptomba érkezésének dátuma 1755, vagy közvetlenül ezután lehetett. Az asszuáni magyarabok ugyanis olyan magyarországi történeti tényeket ismertek, melyek szájhagyomány útján terjedhettek, hiszen többezer kilométeres távolságban lévő Magyarországról nem kaphattak információkat.

A mintegy 5000 fős magyarab közösség két nagy csoportja nemcsak a kitelepülés történetét illetően, hanem nyelvükben is különbözik. Fodor István szerint a Kom Ombó-i és Wadi Halfa-i magyarabok anyanyelve a núbiai nyelv – azon belül a fadidzsa dialektus –, az Asszuán-i közösség lakói arabul beszélnek.

A *magyarab* elnevezést megvizsgálva, azt a félreértést is tisztázza, hogy a *magyar* + *arab* szavak összetételéből keletkezett. A kifejezés valójában ’magyar törzs’-et jelent, mert az *-ab* végződés ’nemzetség, család, törzs’ jelentéssel bír. (Herzog ezt már leírta a német nyelvű közönségnek.)

A másfél hónapnyi kutatás során Fodor István – az eredetmondákról, történetekről – többórányi hangzó anyagot gyűjtött, s emellett rengeteg fényképet készített. Megfigyelései alapján a magyarabok magyar származását több oldalról is bizonyíthatónak tartotta.

Nyelvészeti szempontból fontos tény, hogy a *magyar* szó *gy* hangját pontosan úgy ejtik, mint mi, pedig sem a núbiai, sem az arab általuk beszélt dialógusában nem

létezik a magyar *gy*-nek megfelelő hang. A kiejtésen túl a szó viselkedése is sajátosságokat mutat: nem alkalmazkodik ugyanis sem az arab, sem a núbiai nyelv grammatikai szabályaihoz. Az *ana majar* 'magyar vagyok' és az *ana rajil magyar* 'magyar férfi vagyok' típusú mondatokban a *magyar* szó nem kapja meg szokásos *iyy* szuffixumot, mely az arabban a valamelyik országhoz, vagy helyhez való tartozást fejezi ki. (pl. *faransa* 'Franciaország', *faransawiyy* 'francia férfi')

A magyarabok különlegességét, különbözőségét az egyiptomi közmondások is megerősítik. Fodor István a núbiai lakosság körében három olyan arabnyelű közmondást jegyzett fel, melyek a magyarabok nyakasságáról, az eltérő vallásáról és öltözködésmódjáról születtek:

A magyarokra jellemzőnek mondott makacsság tükröződik a „*Rá'sz el-mágyár zejj el hágyár*”, a 'Magyar feje kemény mint a kő' mondásban. A hajdanvolt keresztény múltat öröközhette meg a „*Ál-Mágyári lá jiszállli filmeszgyid*” azaz 'A magyar nem mecsetben imádkozik' mondás. Az egykori kulturális különbségekre utal az *El-mágyári jilbisz burnétá*' 'a magyar kalpagot visel' – tehát nem a Núbiában megszokott turbánt! (Fodor 2000)

A keresztény nem csak a közmondásokban talált bizonyítékot, magyarabok ugyanis iszlám hitük ellenére megőriztek néhány szokást őseik keresztény vallásából: Mielőtt megszegik a kenyeret, egy keresztet rajzolnak rá, mint ahogy a Magyarországi falvakban szokás. Ugyancsak fontos tény, hogy az újszülöttek homlokára is ujjukkal keresztet rajzolnak, annak ellenére, hogy ma már valamennyien mohamedán hitűek.²⁷

Magyaróságukra a legfőbb bizonyítékot abban látta, hogy az első világháború idején – mikor az angol uralom alatt magyarnak lenni nem jelentett előnyt – minden magyarab büszkén vallotta eredetét, még akkor is, ha ebből hátránya származhatott. „*Úgy érzem, hogy a magyarab kérdésben a kezdeti lépéseket már megtettem, de csak hosszú kutatás után tudok pontot tenni ennek az érdekes kérdésnek a végére. A végső választ talán a külföldi könyvtárakban lapuló feljegyzések adják meg*” (Fodor 1966c: 6).

Az építkezés és az áttelepítés kényszere irányította a magyarországi figyelmet igazán a magyarabokra: Először 1967-ben Wadi Halfában látogatta meg őket magyar bizottság, majd a magyar kormány hivatalos képviselőjeként Losonczy Pál 1971-ben Kartumban, Szudán fővárosában találkozott a magyarabok vezetőjével,

²⁷ Ennek az elképzelésnek ellentmondanak a Kronenberg házaspár kutatásai. A núbiai népet tanulmányozó bécsi antropológusok ugyanis megállapították, hogy a núbiaiak többsége valószínűleg az ún. X-csoport leszármazottai, akik a Kr. u. 6. században vették fel a kereszténységet. Az iszlám hitre Kr. u. 15. században tértek át, de a nyolcszáz éves keresztény múltjuk nyomait máig is őrzik. A Kronenberg házaspár az újszülöttek „megkeresztelését” erre a megállapításra vezeti vissza. (Keating 1980: 61 alapján)

Fejszál Hálil Mohamed El Magyarival. Losonczi a Magyar Népköztársaság nevében harminc ösztöndíjat ajánlott fel a magyaraboknak. Fodor István – szakértőként és tolmácsként – magyar delegáció tagja volt.

II. 1. 5. A legutóbbi kutatások

A nyolcvanas-kilencvenes években Egyiptomban dolgozó, **Kákosz László** professzor vezette thébai expedíció tagjai többször is találkoztak magyarabokkal Thébában és Núbiában. Egy ilyen ásatás alkalmával ismerkedett meg Hankó Ildikó antropológus-újságíró is velük, s ennek hatására a Magyar Nemzet oldalain egy figyelemfelkeltő cikket írt (Hankó 1986). Kiszely István a *Föld népei* afrikai kötetében a núbiai lakosságot tárgyaló fejezetben már megemlíti a magyarabokat (Kiszely 1986).

Hosszú szünet után, 1989 júliusában indult el egy újabb kutatócsoport, az **al-Magyar expedíció** Szudánba, Wádi Halfába (Kertész 1990). Útcéljukat dr. Kákosz László professzor javaslatára azonban módosították: tőle tudták meg, hogy a Nasser-tó felduzzasztott vize miatt Alsó-Núbiából az Asszuán környéki falvakba telepítették az ottani lakosságot, így a magyarabokat is. Az expedíció dr. Sziannal, az asszuáni Régészeti Intézet vezetőjével mintegy kétheti keresés után a Kom Ombo környéki falvakban, Quattában, Anébában és Ibrimben akadt a nyomukra.

A három faluban antropológiai, etnográfiai és archeológiai kutatást végeztek. A mintegy 15–20 magyarab család tagjain végzett bőr-, szem-, hajszín és testmagasság mérések alapján megállapították, hogy biológiai asszimilációjuk már olyanira előrehaladt, hogy látszatra alig különböztethetőek meg az alaplakosságtól. Emellett azonban sok esetben jellemző volt rájuk az európaihoz hasonló világosabb bőrszín. Szemszínük általában sötétbarna, de sokan szenvedtek az ún. kék hártya szembetegségben (szemük szélén kb. 3 mm széles kék hártya nőtt), és sok idős vak magyarabot figyeltek meg.

A magyarabok értelmezésében a származás apai ágon öröklődik, így az számít magyarnak, akinek az apja magyarab. (Így az is előfordulhat, hogy a kései magyarab leszármazott apai ági felmenői közt csak az első generáció volt „magyar”.)

A magyarabok szokásaikban, vallásukban átvették a helyi szokásokat, áttértek a mohamedán hitre. Személyneveik tipikus arab nevek, ám vezetéknevükben mind egyiküknél megtalálható a „Magyar” vagy „al-Magyar” származásjelölő szó.

Hagyományaikat, eredetmondáikat kutatva az expedíció megállapította, hogy az itteni magyarabok betelepülésüket egy Ibrahim vagy Ibrim nevű kapitányhoz kötik, aki ennek a területnek a kormányzója volt, s akit még keresztényként temettek el. Ez a tény azonban a kutatók szerint kizárja azt a feltételezést, hogy a magyarok janicsárokként érkeztek Núbiába. (Ezt alátámasztják a Fodor István által gyűjtött közmondások is, melyek a különbözősége, a környezettől elütő keresztény voltra utalnak.)

A kutatók elképzelése szerint a három településen élő népesség a 16. században zsoldosként érkezett Alsó-Núbiába. (A magyarokkal együtt bosnyákok is érkeztek, feladatuk a határ védelmezése volt.) Mivel férfiakról volt szó, letelepedésük után a helyi lakosságból választhattak csak feleséget, így asszimilációjuk rögtön beindult. Eredettudatuk azonban erősen megmaradt, melyet elnevezéseiken túl egyes szokásaik is alátámasztanak. A csoport összetartó erejét szemlélteti, hogy a nagyobb eseményekre (esküvő, temetés) a falubeli összes magyarabot meg szokták hívni, illetve a magyarabok saját vezetőket választanak, aki gondoskodik a közösségről.

A kilencvenes évek elején **Kiszely István** tervezett alaposabb kutatást – ehhez Fehérváry Gézával is felvette a kapcsolatot, aki eredményeit átadta Kiszelynek, de a tervezett úton betegsége miatt nem tudott rész venni. A komplex vizsgálat ugyan nem valósult meg, de a Kákosy-ásatások alkalmával eljutott a magyarabokhoz, és felesége, Hankó Ildikó több ismeretterjesztő cikket is megjelentetett a témában.²⁸ A magyarabok a hozzájuk látogató magyarok segítségével próbálták meg felvenni a kapcsolatot a hazai szervezetekkel és Csoóri Sándorral, a Magyarok Világszövetsége akkori elnökével.

Az 1992-ben megrendezett Magyarok III. Világtalálkozójának egyik legnagyobb szenzációja volt az a két magyarab, akik Egyiptomból, az Asszuán megyei Katiból jutottak el az „őhazába”. Különös megjelenésükről, és rendkívüli magyarságutadatukról a napi sajtó is beszámolt:

„Nagyon sokat jelent számomra [a magyarság]... mindenekelőtt azt, hogy boldog vagyok a magyarságomtól. Szívfájdalmam, hogy már nem beszéljük ezt a nyelvet. (...) arab országban élünk, mohamedán hittet, de szívünkben mégis magyarként.” (Kurcz 1992b)

1993-ban Koltay Erika és Borsos Balázs néprajzkutatók jártak a magyarabok között, de az ott eltöltött idő nagyon rövid volt, semmi olyan újat nem sikerült kideríteniük róluk, amit már az irodalomból ne ismertek volna. Utazásuk célja a kapcsolatfelvétel, illetve a további kutatások előkészítése volt. 1998-ra több szakterület kutatójával közösen szerveztek egy expedíciót, melynek tagjai Sárkány Mihály etnográfus, Fodor István orientalista, arabista és nyelvész, Borsos Balázs etnográfus-filmes, Béres Judit és Métényi Júlia humángenetikusok, Szombathy Zoltán arabista, és Koltay Erika néprajzos lett volna. A kutatás előkészítésekor meghatározták a magyarabok lakóhelyeit Egyiptomban (Kom Ombo környéki falvak, Asszuán, Kairó) és Szudánban (Wadi Halfa, Atbara, Khartum, Port Sudan, Khashm el Quirba). A három hónapra tervezett **Ibrahim al Magyar** expedíció, mely a magyarabok eredettudatának komplex vizsgálatát²⁹ tűzte ki célul, végül is pénzühiány miatt nem valósult meg.

²⁸ Hankó Ildikó 1992-es cikkei.

²⁹ Archeológiai, szociológiai, etnográfiai, antropológiai kutatás, humángenetikai (DNS-, illetve ún. Y kromoszóma teszt), folklór anyagok magnóra és videóra való rögzítése, családfák feltérképezése, dokumentációk feltárása stb.

II. 1. 6. Az „egzotikus magyarok”

Az elmúlt években szakértők, vagy tudományos expedíció nem látogatta meg a magyarabokat, de híreket továbbra is hallhatunk róluk. Az „afrikai testvéreink” történetéről, mégha felszínes ismereteket is, de egyre többet tud a közvélemény. Ez köszönhető annak is, hogy az Almásy László történetét felhasználó sikerfilm, *Az angol beteg*³⁰ ráirányította a figyelmet a magyar sivatagkutató könyveire, nemcsak itthon, hanem külföldön is.³¹

2000 nyarán **Pásztor Zoltán**, a Kossuth Rádió munkatársa néhány napot töltött egy Kom Ombo közeli magyarab faluban, Anébában. Tapasztalatait riportban adta közzé (Pásztor 2000). Szintén ebben az évben utazott Egyiptomba a híres háborús-riporter, **Vujity Tvrutko**, hogy riportot készítsen az érdekesnek tűnő témáról. Útjáról riportfilmet készített, (melyet az egyik kereskedelmi tévéadó játszott le) és egy fejezetet is szentelt afrikai rokonainknak a könyvében (Tvrtko 2001). Az újságíró könyve ugyan nem a legtudományosabb forrás, de fontos adatokat tartalmaz a magyarabok jelenlegi életéről. Járt egy kairói magyarab-negyedben, majd ottani magyarabok segítségével szintén Anébában kötött ki. Rportjának egyik érdekessége, hogy egy olyan magyarab eredetmondát közöl könyvében, mely nagymértékben különbözik a forrásokban eddig olvasottaktól:

„Élt egyszer régen egy ragyogó szépségű leány, aki a sivatag szélén, a kanyargós szurdok között élt idős szüleivel (...) egy délután ... egy lovas alakja tűnt fel a messzeségben. Amikor a férfi egészen közel ért, megfékezte a paripáját.

Az ismeretlen énekelni kezdett egy különös, idegen nyelven, s dalával elvarázsolta a lányt.

– Miféle dal ez? Honnan való? – kérdezte az elbűvölt lány a lovastól, s az így felelt:

– Messziről, nagyon messziről. Onnan, ahol én születtem. Egy országból, melyet egy nagy folyó szel ketté, s ahol nagyon szépen énekelnek az emberek. Magyar vagyok, szép leány. Magyar.

A lány beleszeretett az idegenbe, s gyermekeket szült neki. Azóta immár tizenkét generáció nőtt fel magyarabként, de a szépséges sivatagi tündér és a dallamos beszédű idegen szerelmének története ma is elevenen él a nemzetség tagjaiban.” (Tvrtko 2001: 231-232)

Ez a romantikussá kerekedett legenda mintha magán hordozná *Az angol beteg* című film egyik jelenetének a jegyeit. Nem lehet tudni, hogy ez a riporter fantáziá-

³⁰ *The English Patient*; A filmet rendezte: Anthony Minghella. Főszereplők: Raph Fiennes, Juliette Binoche, Williem Dafoe (1996).

³¹ *Egyptian Gazette* weboldalán (www.egy.com) olvasható egy cikk, mely Göncz Árpád 1996-os egyiptomi látogatása alkalmából összefoglalja a magyar–egyiptomi kapcsolatokat. Almásy Lászlóval kapcsolatban a cikkíró megemlíti a sikerfilmet és a magyarabokat is (Roafat 1996).

jának következménye, vagy a kairói-nagyvárosi környezetben az eredetmonda modernizálódott.

Tvrtko beszámolójának egy másik különlegessége, hogy az általa megismert és bemutatott kairói magyarabok már sokat tudnak Magyarországról. A falon az „óhaza” térképe lóg, vannak magyar tárgyú könyvek, sőt egyikük elszavalta magyarul a Himnuszt.

Az újságíró-riporter könyve és még néhány forrás szerint Magyarországon is élnek magyarabok (Stefka 2001). Eljöttek tanulni, diplomát szerezni Afrikából, s végül itt telepedtek le.

A külföldi magyarsággal foglalkozó szervezetek nem sokat tudnak róluk,³² és az Országos Széchényi Könyvtár hungarika adatbázisai sem tartalmazzák a *magyarab* tárgyszót. A hivatalos keretek közt tehát a magyarabok általában nem jelennek meg „külföldi magyarokként.”

Egy új kiadású könyvben, amely a világ népeit tárgyalja, a magyarabok már külön címszóként voltak feltüntetve, közvetlenül a magyarok mellett (Bánosi – Törőcsik 2002).

A Külügyminisztérium honlapján a magyar orientalisztikáról szóló fejezetben a magyarabokat mint „*az egyiptomi–magyar kapcsolatok egyik érdekes színfoltja*”-t említik meg (<http://www.kum.hu/siwwwa/online/10020190.html>).

Hasonló jelzõt kapnak – a régusse-iekkel és macarköyiekkkel együtt – A *magyar-ság kulturális földrajza* újabb, bővített kiadásában, a magyar emigrációról szóló fejezetben. A szerzők kiemelik, hogy „*rendkívül erős magyarságtudattal rendelkeznek*” (Trócsányi – Tóth 2002: 332).

A magyar közvélemény – talán a populárisabb csatornáknak is köszönhetően – igaz, legtöbbször csak felszínes adatokat, de tud a magyarabokról. A núbiai „egzotikus magyarok” olyan téma, mely sokakat rabul ejthet.

III. Összefoglalás

A források alapján összefoglalva elmondhatjuk, hogy **kétféle magyarab közösségről** lehet beszélni, akiknek ősei eltérő időpontban kerültek Núbiába. Az egyik csoport eredetmondái szerint egyetlen magyar férfitől, Ibrahim el-Magyartól (más adatközlők szerint Haszan el-Magyartól) származik. Az „ősapa” még 1517-ben érkezett Núbiába, mikor I. Szelim török szultán Egyiptomot meghódította. A szultán hadseregében zsoldosként vagy janicsárként az egyiptomi végvárakban szolgáló

³² Leveleimre érdemi információkkal nem tudtak szolgálni, de érdeklődésüket fejezték ki a témával kapcsolatban (pl. Határöntúli Magyarok Hivatala, Magyarságtudományi Társaság, Határöntúli Magyarok Információs Központja).

„hadvezér” aztán letelepedett Núbiában, s helybéli nőkkel összeházasodva családot alapított. Az ő leszármazottai a magyarabok. Az eredetmondákat a történelmi források alapján megalapozottaknak lehet tekinteni. (Valószínűleg nem egy férfi, hanem magyarok csoportja tekinthető az elődnek.) A másik csoport tagjai később, Mária Terézia idején kerültek Asszuánba. E csoport elődei azok az oszmán-török hódoltsági területen élő magyarok voltak, akik a török kiűzése után is megtartották iszlám hitüket. Mivel nem akartak visszakeresztelkedni, Mária Terézia valószínűleg kiutasította őket az országból.

A magyarabok Egyiptomban és Szudánban élnek. A korábbi Nasszer-tó feltöltése előtt Núbia egyiptomi részében, a Kom Ombo környéki falvakban (Ibrim, Qatta, Tuská és Aneba) éltek. Az asszuáni gát építése miatt ezek a területek víz alá kerültek, de az egyiptomi kormány ugyanilyen nevekké négy új települést építtetett. Kisebbség nagyobb diaszpórák találhatók Kairóban, Alexandriában és Manszurában. Asszuán városa nem került víz alá, így az ottani magyarabok a lakóhelyükön maradhettek.

A szudáni oldalon nagyobb magyarab közösség élt Wadi Halfában, Szudán és Egyiptom határvárosában, de ez a terület is víz alá került. Ugyanez történt magyarabok kizárólagos birtokában lévő Magyar-szigettel, azaz Magyar-ártival. A szudáni kormány a magyarabokat az etióp határ közelében lévő Kasm-el-Kirba településre telepítette át. Szudánban élnek még magyarabok a fővárosban, Kartúmban, Atbarában és Port Szudánban. Ma körülbelül 14 ezer magyarab³³ él Szudánban és Egyiptomban. Ők a 12. vagy 13. generáció...

IRODALOM

- BERECZKEI Tamás (1988): Etnikum és biológia. *Világosság*, 1988/8-9: 519–528.
- BODÓ Barna (2003): Identitás és szörványdiskurzus. *Kisebbségkutatás*, 2003/2: 384–397.
- CZEI ZEL Endre (1990): *A magyarság genetikája*. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- CZIGÁNY Lóránt (1972): Nyelvünk a világban. *Tiszatáj*, 1972/5: 38–47.
- CSEBOKSZAROV, Ny. Ny. – CSEBOKSZAROVA, I. A. (1980): *Népek, rasszok, kultúrák*. Gondolat, Bp.
- CSEPELI György (1979): A nemzeti tudat és érzésvilág kutatásáról. *Társadalmi Szemle*, 1979/11: 90-98.
- CSEPELI György (1987): *Csoporttudat-nemzet tudat*. Magvető Könyvkiadó, Bp.
- CSEPELI György (1990): „Nemzeti tudattalan” *Thalassa*, 1990/1: 43–46.
- CSEPELI György (2002): *A nagyvilágon e kívül... Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon, 1970–2002*. Jászöveg Műhely Kiadó, Bp.
- FÜZES Miklós (2003): *A nemzetfogalom mibenlétéről* (kézirat)
- GEREBEN Ferenc (1999): *Identitás, kultúra, kisebbség*. Osiris Kiadó, Bp.
- HEGEDŰS József (2003): *Hidelem és valóság: külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- HERMAN József (1988): A nemzetfogalom meghatározásához: nyitott kérdések, vitatható válaszok. *Világosság*, 1988/8-9: 510-518.

³³ Kiszely 1993 szerint, talán túlzó becslés.

- HÓDI Sándor (1987): Azonosságkeresés – identitástudat. *Híd*, 1987/2: 209-226.
- HUNYADI György (1996): *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- HUNYADI György (1999): *A nemzeti identitás és a sztereotípiák görbe tükre*. In: Pataki Ferenc – Ritoók Zsigmond (szerk.) (1999): 45-59.
- ILLYÉS Gyula (1982): *Ki a magyar?* Magvető Könyvkiadó, Bp.
- JOÓ Tibor (1990): *A magyar nemzeteszme*. Universum Kiadó, Szeged.
- KERESZTURY Dezső (1985): *A magyar önismeret útja*. Magvető Könyvkiadó, Bp.
- KISS Jenő (1995): *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- KISZELY István (1992): *Honnan jöttünk?* Új mandátum Könyvkiadó, Bp.
- NAGY Károly (2000): Szigeteket, szórványokat is megtartó haza a magasban. In: Olasz Sándor (szerk.) (2000): 213-220.
- NÉMETH László (1989): *Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi Kiadó, Bp.
- OLASZ Sándor (szerk.) (2000): „Honnan jöttünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?” *Ezredvégi kérdések a Tiszatájban*. Tiszatáj Alapítvány, Szeged.
- PATAKI Ferenc (1986): *Identitás, személyiség, társadalom*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- PATAKI Ferenc (1997): Nemzetkarakterológia? *Magyar Tudomány*, 1997/2: 169-179.
- PATAKI Ferenc (1999): *Magyarsággép és történeti változásai* In: Pataki Ferenc – Ritoók Zsigmond (szerk.) 1999: 9-15.
- PATAKI Ferenc – RITOÓK Zsigmond (szerk.) (1999): *Magyarsággép és történeti változásai. Magyarorszá- g az ezredfordulón*. MTA, Bp.
- SOMLYÓI TÓTH Tibor (1984): Asszimiláció hungarika. *Valóság*, 1984/12: 34-47.
- SZÁNTÓ Miklós (1983): Magyarság és etnikai azonosulás. *Világosság*, 1983/8-9: 555-560.
- SZEKFŰ Gyula (szerk.) (1939): *Mi a magyar?* Magyar Szemle Társaság, Bp.
- SZEKFŰ Gyula (2002): *Nép, nemzet, állam*. Osiris, Bp.
- SZÚCS Jenő (1992a): *A magyar nemzeti tudat kialakulása*. Szeged.
- SZÚCS Jenő (1992b): Történeti „eredet”-kérdések és nemzeti tudat. *Valóság* 1985/3.
- TÓTH Pál Péter (2001): Magyarok a nagyvilágban. *Kisebbségkutatás* 2001/4: 40-46.
- TRÓCSÁNYI András – TÓTH József (2002): *A magyarság kulturális földrajza II*. Pro Pannónia, Pécs
- VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.) (1989): *Az identitás kettős tükörben*. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Bp.

FORRÁSOK A MAGYARABOKRÓL

- ALMÁSY László (1937): *Levegőben...homokon...* Franklin, Bp.
- BAGOSI József (1994a): A Nílus völgyi magyarabok 1. *Új Demokrata*, 1994/13: 28-29.
- BAGOSI József (1994b): A Nílus völgyi magyarabok 2. *Új Demokrata*, 1994/14: 28-29.
- BÁNOSI György – TÖRŐCSIK Attila (2002): *Népek lexikona*, Saxum, Bp.
- DAFALLA, Hassan (1957): *The Nubian Exodus*, London.
- DOBROVITS Aladár (1960): *Javaslat a núbiai kutatásokba való bekapcsolódás tárgyában*. 1960. március 18. (MTA Levéltára).
- EDWARDS, Amelia B. (1877): *A Thousand Miles Up the Nile* (www.touregypt.net/amelia)
- ESCH, Hansjoachim von der (1941): *Weenak – die Karawane ruft*, Brockhaus, Leipzig.
- FEHÉRVÁRI Géza (1964): Magyar leszármazottak közt Szudánban. *Nemzetőr*, 1964/9. (október)
- FODOR István (1966a): Magyarabok a Nílus völgyében 1. *Ország-Világ*, 1966/23: 7-8.
- FODOR István (1966b): Magyarabok a Nílus völgyében 2. *Ország-Világ*, 1966/24: 6-7.
- FODOR István (1966c): Magyarabok a Nílus völgyében 3. *Ország-Világ*, 1966/25: 4-6.
- FODOR István (1966d): The Hungarians of Nubia. *The New Hungarian Quarterly* 1966/24: 145-148.
- FODOR István (2000): Egyiptomi közmondások. *A földgömb* 2000/3.

- HANKÓ Ildikó (1986): Magyarabok a Nílus-völgyben. *Magyar Nemzet*, 1986. július 16.
- HANKÓ Ildikó (1992a): Nílus-parti honvágy. Látogatás a magyaraboknál. *Magyar Nemzet*, 1992. március 12.
- HANKÓ Ildikó (1992b): „Mint oldott kéve...” *Magyar Nemzet*, 1992. március 19.
- HANKÓ Ildikó (1992c): Húség. *Magyar Nemzet*, 1992. augusztus 26.
- HERING József (1997): Magyarok a Nílus mentén, *Demokrata*, 1997/28-29.
- HERZOG, Rolf (1957): *Die Nubier. Untersuchungen und Beobachtungen zur Gruppengliederung, Gesellschaftsform und Wirtschaftsweise*. Berlin, Akademie Verlag.
- JAKSON, H. C. (1954): *Sudan Days and Ways*, London.
- KEATING, Rex (1980): *Mentőakció Nubiában*, Gondolat, Bp.
- KERTÉSZ Róbert (1990): Magyar zsoldosok a középkori Egyiptomban. *Élet és Tudomány* 1990/7: 210–212.
- KISS János (1998): Múltidéző; Bakócz, Magellán és a magyarabok. *Szabadság* 1998/8: 5.
- KISZELY István (1986): *A föld népei 3. Afrika népei*. Gondolat, Bp., 238.
- KISZELY István (1993a): A magyarabok. *Világszövetség* 1993/15: 1–2.
- KISZELY István (1993b): A magyarabok. *Világszövetség* 1993/16: 28–29.
- KRONENBERG, Andreas – KRONENBERG, Waltraud (1984): Nubische Werte und Wiederaufbau von Wadi Halfa. *Paideuma* 1984/30: 21–32.
- KURCZ Béla (1992a): Magyarok a Kárpát-medencében és a nagyvilágban. *Magyar Nemzet* 1992. június 20.
- KURCZ Béla (1992b): Magyarabok. *Magyar Nemzet* 1992. augusztus 21.
- PÁSZTOR Zoltán (2000): *A magyarabok földjén*. Világvevő, 2000. október 7. (www.vilagvevo.hu/adasok/08/magyarab.htm)
- PÉCSVÁRADI Gábor (1983): *Jeruzsálemi utazás*. Bp., 43.
- REJTŐ Gábor (1992): Magyarabok. *Magyar Hírlap*, 1992. augusztus 22.
- ROAFAT, Samír (1996): From Mag-Arabs to Al-Magary. A Look at Egyipts Hungarian. *The Egyptian Gazette Online*, 1996.04.13. (www.egy.com)
- SÁRKÁNY Mihály (1996): *Research Project of the Ibrahim al Magyar Expedition* (kézirat)
- SÁRKÖZI Máttyás (1990): Arab rokonaink. *Magyar Hírlap*, 1990. november 24.
- STEFKA István (2001): Egy kisgazda Szudánból. *Magyar Nemzet*, 2001. szeptember 1.
- TÖRÖK Zsolt (1998): *Almásy László életregénye*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp.
- TRÓCSÁNYI András – TÓTH József (2002): *A magyarság kulturális földrajza*. Pro Pannónia, Pécs
- TVRŦKO, Vujity (2001): A magyarabok in: Vujity Tvrtko: *Újabb pokoli történetek*. Alexandra, 2001: 224–239.
- ZSIGMOND Márta (1966): Egyszemélyes expedíció. *Világ Ifjúsága*, 1966/4.

A HIVATKOZÁSOKBAN SZEREPLŐ FORRÁSOK

- BELZONI, G (1821): *Reisen in Aegypten und Nubien*. *Ethnographisches Archiv*, Jena.
- BUDGE, E. A. Wallis (1907): *The Egyptian Sudan, its history and monuments*. London.
- BURCHARDT, John Lewis (1819): *Travels in Nubia*. London.
- CAILLIAUD, Frédéric (1826): *Voyage à Méroé*. Paris.
- FIELD, Henry (1952): *Contributions to the antropology of the Faiyum, Sinai, Sudan and Kenya*. University of California Press.
- FIELD, Henry (1955): *Rock drawings from Upper Egypt*. Man, London.
- HAMMER, J. von (1827-1835): *Geschichte des Osmanisches Reiches* III, h.n.
- JORGA, N. (1909): *Geschichte des Osmanisches Reiches*. Bukarest.
- MACMICHAEL, H. A. (1922): *A History of the Arabs in Sudan*. Cambridge.
- N. n. (1936): *Sudan Monthly Records* 1936/ May-June

NIELSEN, Ole Vagn (1970): *Human Remains. (Scandinavian Joint Expedition to Sudanese Nubia, Vol. 9)* Holmes & Meier Publishers Inc. Hardcore.

SPAMER (1914): *Weltgeschichte*. H. n.

EGYÉB DOKUMENTUMOK

Interjú KISZELY Istvánnal, tőle kapott anyagok (2003. december 10.)

TÖRÖK Zsolt levele (2003. szeptember 4.)

KOLTAY Erika levele (2003. április 25.)

AL MAGYARI, Fejszál M. Khalil előadása a magyarabokról (Pécs, 2002. november 21.)

A Külügyminisztérium ismertetője: *Utunk Keletről a mai hazába* (<http://www.kum.hu/siwwwa/online/10020190.html>)